

Aydemir Balkan'ın Hatıralarında 27 Mayıs: Ordu, Siyaset ve 14'ler

Aydemir Balkan's Memoirs on May 27: The Military, Politics, and the 14s

ÖZET

Bu makale, 27 Mayıs askeri müdahalesini gerçekleştiren subaylarca Paris Basın Ataşeliği'ne atanan Aydemir Balkan'ın anılarını incelemektedir. Balkan; özellikle 1960-1962 dönemindeki ordu-siyaset ilişkilerini merkezine alarak dönemin olaylarını öznel fakat zengin bir perspektifle sunar. Yazar, anılarında Milli Birlik Komitesi içindeki görüş ayrılıkları sonucu tasfiye edilerek yurt dışına sürgüne gönderilen ve "14'ler" olarak bilinen Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı gibi "radikal subaylar" kuşağının entelektüel profilini, ideallerini ve ordu içi güç mücadelelerini analiz eder. Balkan'a göre 27 Mayıs; müferrit bir müdahale değil, 1908 Jön Türk geleneğinin tarihsel bir devamıdır. Ancak yazar, 1908'in aksine 27 Mayıs'ın asker-sivil aydın kopukluğu nedeniyle toplumsal bir uzlaşya dönüşemediğini savunur. Bu tarihsel süreçte İsmet İnönü'nün rolüne de dikkat çeken çalışma, Balkan'ın anıları üzerinden yakın tarih literatürüne farklı ve derinlikli bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, 14'ler, Genç Subaylar, Alparslan Türkeş, İsmet İnönü.

ABSTRACT

This article examines the memoirs of Aydemir Balkan, who was appointed Press Attaché at the Turkish Embassy in Paris by the officers responsible for the military intervention of May 27, 1960. Focusing on civil-military relations between 1960 and 1962, Balkan's memoirs provide a subjective yet remarkably rich account of the political and military developments of the era. Particular attention is devoted to the intellectual profile, political ideals, and intra-military power struggles of the group of officers known as the "Fourteen" (*Ondörtler*), including Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, and Orhan Erkanlı, who were removed from the National Unity Committee following internal disagreements and subsequently posted abroad. According to Balkan, the May 27 intervention should not be understood as an isolated military coup but rather as part of a broader historical continuity extending from the Young Turk Revolution of 1908. Unlike the events of 1908, however, he argues that the May 27 intervention failed to develop into a broader social and political consensus because of the widening gap between military officers and the civilian intelligentsia. By examining the role of İsmet İnönü within this historical context, this study seeks to offer a fresh and nuanced contribution to the historiography of modern Turkish political history through a critical reading of Balkan's memoirs.

Keywords: The May 27, 14s, Young Officers, Alparslan Türkeş, İsmet İnönü

GİRİŞ

Aydemir Balkan (1926-2017), İstanbul Teknik Üniversitesi'nde mimarlık eğitimi aldıktan sonra 1953 yılında Paris'e gitmiş ve burada kendi mesleğini icra ederken aynı zamanda *Cumhuriyet* gazetesi ile *Akis* dergisinin Paris muhabirliğini üstlenmiştir. Böylece gazetecilik kariyerine başlayan Balkan, 1950'li yılların ortalarından itibaren Demokrat Parti'nin (DP) Amerika-NATO eksenli dış politikasını eleştiren yazıları ile dikkat çekmiştir. Bu vesile ile 27 Mayıs ihtilalini gerçekleştiren genç subaylarla yolu kesişmiş ve Milli Birlik Komitesi (MBK) onu Paris Büyükelçiliği'ne Basın Ataşesi olarak atamıştır. Böylece Aydemir Balkan'ın 27 Mayısçı subaylarla macerası başlamıştır. 22 Şubat 1962 tarihindeki darbe girişiminden kısa bir süre sonra malulen bu görevinden emekli edilmiştir. 1964 yılında ise UNESCO Bilim Sektöründe Asya ve Afrika ülkeleri için projeler üreteceği yeni kariyerine başlamıştır. 1980'lerin sonunda ikinci kez emekli olunca artık anılarını yazmaya karar vermiştir. Aydemir Balkan'ın yayınlanmış dört kitabı bulunmaktadır. Ayrıntılı yaşam öyküsünü anlattığı *Akşam Nöbeti* (2003), UNESCO'daki çalışma yıllarını içeren *Mavi Yıllar* (2006), otobiyografik bir roman türünde olan *Kavak Yelleri* (2009) ve Atatürk, Nazım Hikmet, Yaşar Kemal ile MBK içindeki grupları anlattığı *Tanıdığım Eşsiz İnsanlar* (2017). Aydemir Balkan, hatıralarını 1999-2003 yılları arasında Fransa'da kaleme almıştır.

Bu makalede Aydemir Balkan'ın 27 Mayıs hakkındaki gözlem ve yorumları konu edinilmiştir. Balkan, MBK'nın 13 Kasım 1961 tarihinde tasfiye ettiği sürgündeki 14'lerden Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı gibi isimlerle yakın bir ilişki kurmuştur. Bu isimlerle yurtdışında pek çok kez görüşüp mektuplaşmış ve hatta 14'ler

Tülay Gencer¹
Sedat Gencer²

How to Cite This Article

Gencer, T. & Gencer, S. (2026). Aydemir Balkan'ın Hatıralarında 27 Mayıs: Ordu, Siyaset ve 14'ler. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 12(9), 1345-1357. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23033843>

Arrival: 02 July 2026

Published: 30 September 2026

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis, Türkiye. ORCID: 0000-0002-8194-4307

² Öğr. Gör. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü, Bitlis, Türkiye. ORCID: 0000-0001-6873-4391

ile Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) arasında arabuluculuk yapmıştır. Hem 14'ler hem de MBK içinde pek çok subay onun dış politika söyleminden etkilenmiştir. Balkan; MBK, 14'ler, SKB, CHP ve İsmet İnönü hakkında kapsamlı değerlendirmeler yapmış ve daha genel planda ise hem ordu içindeki hizipleşmeler hem de bu hiziplerin siyasetle ilişkileri hakkında önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Bu bağlamda hatıraları üzerinde gereği gibi durulduğunu söylemek zordur.³ Balkan'ın yazdıkları o dönemi yaşamış subay, siyasetçi, gazeteci ve entelektüellerin 27 Mayıs ile ilgili hatırat literatürüne önemli bir katkıdır.⁴

AYDEMİR BALKAN'IN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Aydemir Balkan'ın annesi Çerkez, babası Makedonyalıdır. Anne tarafı 93 Harbi'nden sonra Kafkasya'dan, baba tarafı ise Balkan Savaşları'ndan sonra bütün varını yoğunlu kaybederek Rumeli'den Anadolu'ya göç etmiştir. Hava Kuvvetleri'nde doktor olarak çalışan Babası Yusuf Balkan; kulak, burun ve boğaz hastalıkları uzmanıdır. Birden fazla Batı dili bilen ve çocukluğundan kalma Makedon lisanına da derdini anlatacak kadar hâkim olan Yusuf Balkan, aynı zamanda Arapça ve Farsça şiirler okumakta, cami kitabeleri ile mezar taşlarındaki eski yazıyı tercüme edebilmektedir. Aydemir Balkan ve kardeşi daha okula gitmeden babaları sayesinde evde iyi bir eğitim almış, erken yaşta ülke ve dünya meselelerine yönelik bir farkındalık geliştirmişlerdir. Öyle ki Aydemir Balkan, sekiz-dokuz yaşlarında (daha sonra yazar olarak katkı sunacağı) *Cumhuriyet* ve *Akşam* gazetelerini takip ettiğini ifade etmiştir (Balkan, 2003: 13, 36-42).

Aydemir Balkan, babası Gülhane Hastanesi'nde asistanlık yaparken 1926 yılında İstanbul'da, kendisinden üç yaş küçük kardeşi Ayperi Balkan ise babasının şark hizmeti yıllarında Elâzığ'da dünyaya gelmiştir. Babası yurtdışında da bulunmuştur. Yüzbaşıyken ihtisasını yapmak üzere gittiği Fransa'ya daha sonra ise uçuş doktorluğu ve havacılık fizyolojisi alanında uzmanlaşabilmek için gitmiş ve bu defa ailesini de götürmüştür. Aydemir Balkan burada bir yıl anaokuluna gitmiş ve küçük yaşta Fransızca öğrenmiştir. Aile bir süre de İtalya'da kaldıktan sonra Eskişehir'e dönmüştür. Cumhuriyet'in ilk büyük hava üssü ile Hava Harp Okulu Eskişehir'dedir (Balkan, 2003: 16-17). "İstikbal Göklerdedir" şiarı ile havacılığa büyük önem veren Atatürk, Eskişehir ve Kayseri'deki fabrika ve tesislerde ülkenin kendi uçaklarını yapabilmesi için bütün imkânları seferber etmiştir. Aydemir Balkan da Cumhuriyet modernleşmesinin alametifarikası bu şehirde çocukluğunu savaş uçakları, pilotlar, uçak mühendisleri ve havacı subaylar arasında geçirmiştir.

Babasının çevresinde pek çok ünlü komutanın yanı sıra Numan Kırış, Kazım Taşkent, Cevat Dursunoğlu, Kazım Özalp gibi siyaset ve iş dünyasında söz sahibi insanlar da yer almakta ve evlerinde her gün pek çok misafir ağırlanmaktadır. Babası, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı devrinde kendisine yapılan haksızlıklardan dolayı ordudan istifa etmiştir. Kısa bir süre sonra 1950 seçimlerinde CHP Eskişehir listesinden milletvekili adayı olmuş fakat meclise girememiştir. Eski bir Kuvayı Milliyeci olarak Yusuf Balkan, DP'lilerin hürriyet mücadelesinde samimi olmadıklarını düşünmektedir (Balkan, 2003: 244; Balkan, 2017: 109). Ona göre Demokratlar, ne Atatürkçüdür ne de milliyetçidir. Dolayısıyla bir Atatürkçü olarak onun partisi Halk Partisi'dir. Ayrıca Makedonyalı Yusuf Bey küçük yaşlardan beri Rum, Bulgar, Sırp komitacı ve çetelerin baskın ve katliamları ile büyüdüğünden erken yaşlarda silah kullanmasını öğrenmiştir. Tıbbiyeli Hikmet (Boran) ile İstanbul Darülfünun gençliğini temsilen Kuvayı Milliye'ye katılmak için Ankara'ya kaçmıştır. Tıbbiyeli Hikmet ki, Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'e "*Paşam sen manda formülünü kabule yanaşırsan, seninle de mücadeleye hazırız*" diyen kişidir.⁵ Her ikisine de Büyük Millet Meclisi tarafından kırmızı şeritli istiklal madalyası verilmiştir (Balkan, 2003: 36, 228). II. Abdülhamit döneminde Trablus'a sürülen, anne tarafından dedesi Çerkez Mehmet Saffet Bey de Trablusgarp ve Çanakkale'de savaşmıştır. Aile Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı tecrübelerinden geçerek Milli Mücadele'ye destek vermiştir. Aydemir Balkan'ın 27 Mayısçı subaylarla beraber hareket etmesinin böyle bir ailevi boyutu da bulunmaktadır.

Aydemir Balkan, ilkokulu Eskişehir'de Demiryolları Okulu'nda tamamlamıştır. Orta öğrenimine Galatasaray Lisesi'nde devam etmiş, sonra da 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüşen İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nin sınavlarını kazanarak bu okula kayıt yaptırmıştır. Osmanlı modernleşmesinin kilometre taşı olarak açılan bu kurumlarda iyi bir eğitim almıştır. Üniversiteyi bitirdikten sonra askere gidene kadar geçici olarak İstanbul Belediyesi imar işleri kadrosunda çalışmıştır. Daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nde

³ Kendisi ile yapılan bir söyleşide 14'lerin tasfiyesi ilgili bir soruya cevaben Kurtuluş Kayalı, Aydemir Balkan'ın hatıralarının önemine şöyle işaret etmiştir: "Dönemin gerçek hikâyesi doğru dürüst anlatılmamış, Aydemir Balkan'ın *Akşam Nöbeti* kitabı dönemin farklı bir hikâyesini veriyor" (Sanlı-Şanlı, 2022: 15).

⁴ Bu bağlamda iki önemli çalışmanın zikredilmesi gerekir; Şahin (2022) Tanzimat'tan günümüze kadar gelen süreci asker ve subayların hatıraları ile değerlendirmiş, Güneş (2021) ise 27 Mayıs ve sonrasındaki süreci subay hatıraları ekseninde analiz etmiştir.

⁵ Yusuf Balkan daha sonra Hikmet Boran'ın kız kardeşi ile evlenmiştir. Tıbbiyeli Hikmet, Aydemir Balkan'ın dayısıdır. Goloğlu, Tıbbiyeli Hikmet'in okul arkadaşları Yusuf Balkan ile Ahmet Selgil'in tanıklıkları ile Milli Mücadele dönemindeki faaliyetlerini kitabında aktarmıştır (Goloğlu, 2014, xii, xiv, 399-401).

Yapı Elemanları kürsüsünde iki yıl asistanlık yapmış ardından (Kore Savaşı devam ederken) Ankara Yedek Subay Okulu İstihkâm Bölüğü'nde askerliğini tamamlamıştır. 1952 yılında bölge planlama ve şehircilik eğitimi almak ve belki de daha önemlisi Avrupa'ya görebilmek adına Fransa'ya gitmiştir. Burada bir mimarlık bürosunda çalışırken *Cumhuriyet*'e ve daha sonra *Akis* dergisine yazılar da göndermeye başlamıştır (Balkan, 2003: 200, 231, 246-251).

Aydemir Balkan "Işıklar Şehri" Paris'i çok kasvetli bulmuş ama zamanla Türkiye'ye dönen diğer arkadaşlarının aksine o Paris'te hayatını devam ettirmiştir. Burada evlenmiş, Töre ve Suna isminde de iki çocuğu olmuştur. Aydemir Balkan, mesleğini icra ederken ve aynı zamanda alanında uzmanlaşmak için öğrenimini sürdürürken gazetecilik yapmaya da başlamıştır. Yolunu 27 Mayıs ile kesiştiren de onun gazetecilik deneyimi olmuştur. Aydemir Balkan Fransa'ya gitmeden önce Galatasaray Lisesi'nden hocası Nadir Nadi'ye uğramış ve Nadi de oradan gördüğü, duyduğu şeyleri ara sıra *Cumhuriyet* gazetesine yazmasını teklif etmiştir. Paris'e geldikten bir hafta sonra Paris'in abideleri, tarihi meydanları, bulvarları ile üniversite hayatının cazip ve zor taraflarından kendi ifadesi ile "enti püften" konularda yazmıştır. Amatör bir gazeteci olarak yazıları Nadir Nadi ve yazı işleri müdürü Cevat Fehmi tarafından beğenilmekte, gazetede iyi yerlerde büyük başlıklarla çıkmaktadır (Balkan, 2003: 275-276). Basın kartı da edinen Aydemir Balkan daha sonra ise dış politika ve uluslararası ilişkiler gibi daha ciddi alanlarda kalem oynatacaktır.

Gazetecilikten Ataşeliğe

Bu noktada Aydemir Balkan'ın 27 Mayısçı subaylarla yolunun nerede ve nasıl kesiştiğini de belirlemek gerekmektedir. MBK'nın Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Aydemir Balkan'a Paris'te komitenin beraber çalışma teklifini iletmıştır. Balkan, Sarper'e teklifin kimden geldiğini ve ne içerdiğini sormasına rağmen Sarper, MBK içinde bazı subayların onun ismini zikrettiğini belirtmekle yetinmiş ve başka da ayrıntı vermemiştir. Balkan, Sarper'i 27 Mayıs öncesinde de tanımaktadır. Sarper, o zamanlar NATO delegasyon başkanıdır ve onun yanındaki Hariciye kadrosundan İlter Türkmen, Coşkun Kırca, Şükrü Elekdağ ve Kamuran Gürün gibi isimler Balkan'ın Galatasaray'dan sınıf arkadaşıdır.

Aydemir Balkan'ı Ankara'ya davet eden, komiteden Sami Küçük ile Numan Esin'dir. Balkan'a göre özellikle Sami Küçük, Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığına ve Namık Yolga'nın da Bakanlık Genel Sekreterliğine getirilmesini öneren kişidir. Kurmay Albay Sami Küçük, Balkan'ın komite içinde en beğendiği subaylardan biridir. Balkan, Adnan Menderes'in 1959 yılındaki İspanya seyahatini *Akis* muhabiri olarak takip etmiş ve Madrid Büyükelçiliği'nde askeri ataşe olarak görev yapan Sami Küçük ile uzun uzun konuşmuştur. Küçük, yurtdışında çeşitli görevlerde bulunmuş, dış politika konularına vakıf, kendini iyi yetiştirmiş, Rumelili göçmen bir ailenin çocuğudur. Komitenin reformcu bütün hareketlerinde onun imzası bulunmaktadır. Bu anlamda 14'ler olarak anılan radikal komite üyelerinin pek çoğundan daha radikal ve reformcudur. Balkan'a göre komitede dışişlerinin de kurmayı durumundadır (Balkan, 2003: 321-322; Balkan, 2017: 112, 114).

27 Mayıs öncesinde Aydemir Balkan, *Akis* ve *Cumhuriyet*'teki makalelerinde DP dış politikasını eleştirmekte ve komitenin Sezai Okan, Ahmet Yıldız, Numan Esin ve Orhan Erkanlı gibi bazı üyeleri de bu yazıları yakından takip etmektedir. Balkan, Türkiye'de dış politikanın tenkit edilmemesi gibi bir tabuyu yıkmak amacıyla yazmaktadır ve bunu şu sözlerle dile getirir:

"Mustafa Kemal Türkiye'si için, bağımsızlıkları uğrunda mücadele eden Asya ve Afrika milletlerini desteklememizin gerekli olduğunu izaha çalışıyordum... Hürriyetlerine kavuşan bu yeni ülkeler Kıbrıs davamızda bizi yalnız bırakmayacaklardı... Bağdat Paktına da karşıydım. Bu pakt Ortadoğu'daki İngiliz menfaatlerini korumak için yapılmış, suni ve milletlere mal olmayan bir pakt idi... Mısır'da Nasır, bir Arap milliyetçisi idi. Milliyetçiliği bize karşı değil, emperyalist güçlere karşıydı... Onu da inkârdan geliyorduk... Cezayir halkı Fransızlarla amansız bir savaşa girmişti. Hâlbuki Türkiye buna seyirci kalıyordu" (Balkan, 2003, s. 388).

Balkan, MBK tarafından Paris Büyükelçiliğine Basın Ataşesi tayin edilmiştir.⁶ Aydemir Balkan'ın genç yaşına rağmen bu göreve seçilmesinde kabiliyeti belirleyici olmuştur.⁷ Balkan'ın yardımcısı olarak ise Faik Nihat Subaşı atanmıştır. Kendisi daha önce *Ulus* gazetesi genel müdürlüğünü yapmış CHP'ye yakın bir isimdir (BCA, KDB: 30-18-1-2/156-16-15/12-09-1960). Aydemir Balkan başlangıçta DP'ye muhalif değildir fakat DP, otoriterleşmeye

⁶ Atanma kararnamesinde Aydemir Balkan'ın "Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğünde münhal bulunan (950-dokuzyüzelli) lira maaşlı Basın Ataşeliği (ihtisas yeri) kadrosuna 3968 sayılı kanunun 2. Maddesi gereğince alabileceği maaşla" tayin edildiği bildirilmektedir (BCA, KDB, 30-18-1-2 / 156 - 18 - 8 / 19-09-1960). Aynı dönemde Sadun Tanju Londra Basın Ataşeliği Muavinliğine (BCA, KDB, 30-18-1-2 / 156-19-11 / 23-09-1960) Mehmet Selim ile Sadık Baban Tahran Basın Ataşeliği Muavinliğine (BCA, KDB, 30-18-1-2 / 156-17-9 / 16-09-1960) Hüsamettin Afşin Oktay ise Karaçi Basın Ataşeliğine atanmıştır (BCA, KDB, 30-18-1-2 / 156-18-10 / 21-09-1960).

⁷ Mahmut Dikerdem anılarında MBK'nın "30 yaşlarında olan bu zeki ve iyi niyetli genci" kendilerine dış politika danışmanı olarak belirlediğini ifade eder ve ekler: "Dünya sorunları ve Türkiye'nin dış politikası üzerindeki akıllıca fakat biraz çocuksu görüşlerini koca koca albayların saygı ve hayranlıkla" dinlediklerine tanık olmuşumdur" (Dikerdem, 1989, s. 149).

başlayınca muhalif bir tavır almıştır.⁸ Gazeteciliğini Türkiye’de yapsa büyük bir ihtimalle o da vaktinin çoğunu mahkemelerde ve hapishanelerde geçirecek ve dolayısıyla Demokratların basına ve muhalefete yönelik baskıcı uygulamalarına maruz kalacaktır. Nitekim Cumhuriyet Arşivi’nde yer alan iki belge, Aydemir hakkında Türkiye’de bir soruşturma açıldığını ve Hariciye’nin de yazdıklarını büyük bir dikkatle takip ettiğini göstermektedir. İlk belge Bağdat Büyükelçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen gizli bir şifreyi içerir. Belgenin konusu Aydemir Balkan’ın 5 Eylül 1957 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan “Güney Sınırlarımızda Değişen Rüzgârlar” isimli yazısıdır. Belgede iddia edilen şudur: Balkan, Ortadoğu’da yaşanan sorun ve sıkıntıların sebebi olarak hür dünya memleketlerini ve dolayısıyla da bu blok içerisinde yer alan Türkiye’yi işaret etmektedir. Sovyetlerin, Suriye’nin ve Mısır’ın politikalarını haklı bulan Balkan, bu ülkelerin eline Türkiye aleyhine propaganda yapacak malzeme vermektedir. Dolayısıyla Büyükelçi, “*dost olmayan mahfillerin telkin ve ilhamı ile yazılmış bulunan yazıyı vekâlete ihtiyaten*” bildirmiştir (BCA 533 / 88000 - 320710 – 216/ 1957-09-10).

İkinci belge Hatay mebusu ve *Vatan* Gazetesi Yazı İşleri Müdürü İhsan Ada’nın Mecliste verdiği bir takrirdir. Bu takirde Ada, 7 Mayıs 1958 tarihinde basınla ilgili haklarında tahkikat yapılan şahısların kimler olduğuna Adliye Vekili Esat Budakoğlu’na sormuştur. Budakoğlu’nun bu takrire cevabı aslında 17 Mart 1954-14 Mayıs 1958 tarihleri arasında haklarında tahkikat ve takibat yapılan basın mensuplarının isimlerini içeren geniş bir listedir. Bu listeden Aydemir Balkan’ın da 1957 tarihinde *Akis* yazarı olarak bir takibata uğradığı anlaşılmaktadır (TBMM ZC, 1958: 274, 306).

Neticede 1950’li yılların ortasında gelişmeye başlayan DP muhalefetine, Aydemir Balkan Paris’ten yazdıkları ile katılmıştır. Bu durum ordunun genç subaylarının dikkatlerinden kaçmamış ve ihtilal gerçekleşince de onu saflarına katmışlardır. Balkan’ın hatıralarında öne çıkardığı hususların analizine geçmeden önce onun 27 Mayıs ile ilgili genel kavrayışı üzerinde durmak makalenin temel çerçevesinin belirlenebilmesi adına önemlidir.

27 MAYIS: SAHİPSİZ KALAN BİR DEVRİM

Aydemir Balkan, 27 Mayıs’ı hem kendi kişisel serüveninde hem de Türkiye tarihinde bir milat olarak görmektedir. 27 Mayıs’ı bir darbe değil “devrim”, “ihtilal” ve “Rönesans”⁹ kavramları ile nitelemesi de bu açıdan önemlidir. Balkan için 27 Mayıs bir devrimdir ve bu devrimin gerçek tarihi samimi ve tarafsız bir şekilde henüz yazılmamıştır ve uzun bir süre de yazılamayacaktır: “*27 Mayıs hareketi, ileride, çok ileride, sosyologlar ve araştırmacılar tarafından sağlıklı, bereketli ve zinde bir silkiniş olarak tanımlanacaktır... Bundan şüphe etmiyorum...27 Mayıs’ın aktörleri de, 1908’in kahramanları gibi eksili artılı bütün yönleriyle tarihimizde gerçek yerlerini elbet bir gün alacaklardır*” (Balkan, 2003: 308).

Balkan’a göre 27 Mayıs; dinamizmi ile Türkiye’de aydın kesimi derinden etkilemiş fakat başta CHP olmak üzere diğer siyasi partiler, üniversite, basın, bilim çevreleri ve aydınlar 27 Mayıs’a dair pozisyon almakta zorlanmışlardır. Balkan’ın bu noktada eleştirisi açıktır. Ona göre başta CHP olmak üzere ülkenin bütün aydın kadroları hareketin itici ve reformcu gücü olan genç kurmayların fikirlerine şüphe ve tereddütle yaklaşmışlardır. İktidar ve muhalefetin gelecek hesapları nedeniyle devrim gerçek mecrasına yönelememiş, sonuç olarak muhalif kurum ve aydınlar 27 Mayısçıları yalnız bırakmışlardır. Bu sosyal depremin sahipsiz kalmasından dolayı artçı sarsıntıları sonraki otuz yılda da devam etmiştir (Balkan, 2003: 308). 27 Mayısçılarla ülkedeki aydın kütle arasında büyük bir uçurum oluşmuştur. Aydın kesim, genç kurmayların dünyasını kavrayabilmekten uzaktır. 13 Kasım 1960 tarihinde, ihtilalden altı ay sonra MBK’nın radikal ve reformcu kanadının tasfiye edilmesi bunun doğal bir sonucudur. Bu subayların alışagelen siyasi bir dile ve söyleme sahip olmamaları, doğrudan ve cüretli tavırları Türk aydınına pek cazip gelmemiştir. Bir üniversite hocasının bu subayları “nasyonal sosyalist olarak görüp Nazi felsefesine yatkın bulması” bunun en somut örneğidir. 27 Mayıs sonrasında, sınırlı bir güç ve çaba ile gerçekleştirebilecek sosyal devrim, ülkede hâkim olan eski nazariyeler, sloganlar ve klişelerin etkisi altındaki sol ve ilerici çevrelerin kayıtsızlığı ile ıskalanmıştır. Ülke aydınları hem bu subayların görüş ve ideolojilerine yabancıdırlar, hem de sol değerler ile milliyetçiliği bağdaştırmayan eski enternasyonalist-solculuk edebiyatının etkisi altındadırlar (Balkan, 2003: 310). Bu çevre Balkan’a göre özellikle iş işten geçtikten sonra bir devrim hevesine kapılmıştır.

Aydınlar, 27 Mayıs’a karşı gerçekte hem muhafazakâr bir tavır takınmışlar hem de bir kompleks geliştirmişlerdir. 27 Mayısçıların da Türk aydınının gerçek karakterini ve kitabi kişiliğini tanımadığı aşikârdır. Bu yüzden onlarla işbirliği yaparak bir netice elde edebilecekleri gibi bir düşünceleri vardır. Nitekim hem 1908’de hem de yeni

⁸ O yıllarda Paris’e tip tahsili yapmak için gelen Tarık Ziya Ekinci Türk Öğrenci Derneği’nin genel sekreteridir. O da DP sempatisini olan gençlerin; dinsel gericiliğe ödün verdiği, emperyalist devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve giderek otoriterleşmeye başladığı için DP karşıtı bir tutum alarak CHP’yi desteklediklerini belirtir. (Ekinci, 2013, s. 253, s. 262).

⁹ Türkeş de 27 Mayıs’ı “Rönesans” olarak görmüş; Batı uygarlığının dayandığı ideal ve ilkeleri 12 maddede özetlemiş ve Türkiye’nin de kalkınabilmek için bunlara kendi milli özelliklerini katıp bir Türk Rönesans’ı yaratması gerektiğini belirtmiştir (Türkeş, 1977, s. 86-87).

Türkiye'nin yaratılması sürecinde aydınlar orduya ve subaylara destek vererek oldukça müspet ve ilerici bir rol oynamışlardır. Buna rağmen 1960'ların koşullarında aydınlar reformcu subayları anlamaktan uzak bir durumda ve gerçeklerden kopuk bir şekilde yaşamaya başlamışlardır: “*Hâlbuki saltanattan, din devletinden ve sömürgeci güçlerin tahakkümünden kurtulan yeni Türkiye’de, 1922’den beri ordu, nesiller boyunca toplumun belkemiği, can damarı ve en güvenilir en sağlam müessesesi olmamış mıydı? İnkılapların teminatı da oydu*” (Balkan, 2003: 309).

DEVİRİMİN YANI BAŞINDA TÜRKES’İ ARARKEN

Aydemir Balkan’ın 27 Mayıs anlatısı, Haziran 1960 ile Şubat 1962 arasındaki olaylara yoğunlaşmıştır. 27 Mayıs ile ilişkisi iki ayrı mekân ve kronolojide ele alınabilir. İlk dönem Haziran 1960 ile Ekim 1960 arasındır. Aydemir Balkan, 1960 Haziran sonunda Paris’ten Ankara’ya gelir ve Basın Ataşesi olarak atandıktan sonra 25 Ekim 1960 tarihinde Paris’e geri döner. Dolayısıyla MBK iktidarındaki bütün gelişmelere Ankara’da tanıklık etmiştir. Balkan bu dönemle ilgili hatıralarında; 27 Mayısçı subayları, MBK içinde görüş farklılıklarını ve iktidar mücadelelerini anlatır. Aynı zamanda MBK içindeki radikal kanadı desteklemek için *Akşam* gazetesinde fikri bir mesai yaptığından, basın hayatı ile ilgili de önemli gözlemlerde bulunur. İkinci dönem ise Kasım 1960 ile Şubat 1962 arasında Paris’te 14’ler ile ilişki içinde olduğu dönemdir. Görev yerine gittikten hemen sonra 13 Kasım tasfiyesi yaşanır ve MBK parçalanır. Balkan’ın desteklediği genç subayların birçoğu sürgüne gönderilir.

Aydemir Balkan’ın Ankara’ya gelmesini Numan Esin ile Sami Küçük istemişlerdir. Sami Küçük ile önceden tanışan Aydemir Balkan’ın MBK’dan gördüğü ilk isimler Ahmet Yıldız ve Suphi Gürsoytrak olmuştur. Yıldız, komitenin basın işleri sorumlusudur. Balkan, diğer komite üyeleri ile de tanışmak için oldukça heyecanlı olsa da asıl merak ettiği Türkeş’tir. Tanıştırma işine vesile olan kişi de Müşerref Hekimoğlu’dur. Hekimoğlu, CHP ve İnönü karşıtı bir çizgidedir. Eşi Kuvvet Başarır ile de komite içinde özellikle radikal kanada mensup subayları evlerinde ağırlamaktadır. O dönem pek çok gazeteci, diplomat ve aydın, Balkan gibi bu evde ihtilalin genç subayları ile bir araya gelme fırsatına sahip olmuştur.¹⁰ Balkan; mecliste MBK üyelerinden Suphi Karaman, Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız, Sami Küçük, Suphi Gürsoytrak, Sezai Okan’ın hep bir arada bulunduklarını, içlerinde en konuşkan olanların Ahmet Yıldız ile Sezai Okan olduğunu belirtmiştir. Komitenin havacı ve CHP’ye yakın olan Mucip Ataklı, Ekrem Acuner, Emrullah Çelebi, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Rafet Aksoylu, Fikret Kuytak gibi üyelerini ise mecliste görebilmek pek mümkün değildir. Aynı şekilde radikal kanada mensup Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı ve Orhan Kabibay da görünmeyi çok tercih etmemektedir. Dolayısıyla Balkan, radikal ve CHP yanlısı kanat olarak ikiye ayrılan komite üyelerinin ancak üçte biri ile tanışabilmiştir. Balkan’a göre on yıllık DP iktidarını deviren, bütün yurttan idareyi mutlak bir biçimde ele alan ve başarısızlıklarının bedelini kendi canları ile ödeyeceklerini bilen bu subaylar, sıradan insanlardan bambaşka bir yaratılıştan ve üstün yetenekte insanlardır. Böyle bir irade ve cesaret gösterdikleri için onlara gıpta ile bakmaktadır:

“Üçü de benden beş altı yaş gençti!... İşte şimdi karşımda, utangaç gülümsemeleriyle, sakın sesleriyle yavaşça konuşuyorlardı. İrfan ve Numan köşede, halının üstüne oturmuş, dizlerini göğüslerine çekmişlerdi...kırıksız genç çehreleri rahat, bakışları gölgesizdi...Özdağ, onlardan da genç görünüyordu!...Evet, ne kadar sakın, durgun ve uysaldılar...Ama işte iki ay evvel, ellerinde Thomson’lar, üstleri şarjör dolu, radyo evini, genel kurmayı, ordu evini sarıp basmışlardı...Ölmeye de öldürmeye de yemin etmişlerdi davaları uğruna...Evet bu çeliğin suyu başkaydı!...” (Balkan, 2003: 327).

Yukarıdaki alıntıda bahsettiği üç kişi İrfan Solmazer, Muzaffer Özdağ ve Numan Esin’dir.¹¹ Bu üç ismin üzerinde bilhassa durmasının nedeni onların komitenin en genç isimleri olmasıdır. Örneğin Numan Esin, Harbiye’yi birincilikle bitirmiş ve 28 yaşındadır. Balkan onun “*Ben 28 yaşındayım, İnönü ise 78... İstikbal elbet bizindir*” sözünü hiç unutmamıştır. Üstelik bu subayların pek çoğu Harp Akademilerindeki kurmay eğitimi ile yetinmemiş, ayrıca üniversite öğrenimlerini de sürdürmüşlerdir. Dünya ve ülke meseleleri ile hemhal olacak bir birikime ve dünya görüşüne sahiptirler. Aydemir Balkan’ın bu genç kurmaylara hayranlığı çok belirgin olmakla birlikte, eylem ve düşünce düzeyi bakımından Türk aydınının mevcut durumda bu genç subayların gerisinde kaldığını düşünmektedir. Balkan’ın subaylara yönelik ilgisinin temel sebebi onların fosil politikacılar karşı yeni bir ruhu temsil etmeleridir. Bu aynı zamanda 27 Mayıs’ın karakteristik özelliklerinden birinin de altının çizilmesidir. Hiyerarşi dışına çıkılarak gerçekleştirilen bu ihtilal; alt rütbedeki yüzbaşı, binbaşı, yarbay ve albayların generallere karşı bir kalkışmasıdır. Genç nesil hantallaşan yüksek komite kademesine karşı harekete geçmiştir. Balkan’ın

¹⁰ Müşerref Hekimoğlu komitenin radikal üyelerini evinde ağırladığı için 19. yüzyılda Paris’te siyasi ve edebi şahsiyetlere ev sahipliği yapan Madame De Récamier’e benzetilmiştir. Hıfzı Topuz, Mahmut Dikerdem, Kurtul Altuğ gibi pek çok isim radikal subaylarla bu evde tanışmıştır (Dikerdem, 1989, s. 147, Topuz, 2000, s. 216; Altuğ: 2006, s. 217-218).

¹¹ Weiker’a göre 14’lerin en belirgin ortak özelliği komitenin diğer üyelerinden genç olmalarıdır. Özellikle Esin, Özdağ ve Solmazer’in “muzaffer generaller gibi oradan oraya dolaşarak, akla gelebilecek her konuda demeçler” vermeleri geleneksel hiyerarşinin tahammül edebileceği bir şey değildir (Weiker: 1967, s. 156-157).

komiteye son anda dâhil edilen Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu ile ilgili tanıklık ve aktarımları da bunu doğrulamaktadır.

Cemal Gürsel, genç radikal subaylardan bir iki nesil büyük generaller grubuna mensuptur. Balkan'a göre; MBK'nın iktidarında Atatürk'ün bile sahip olmadığı askeri, idari, adli ve kazai bütün yetki ve unvanlara sahip olsa da Atatürk'ün küçük parmağı bile olmadığı kısa sürede anlaşılmıştır. Dolayısıyla Balkan, komitenin ilk büyük hatasının, böyle bir komutanı komitenin başına geçirmek olduğunu düşünür. Gürsel'in genç subayların devrimciliğinden pek bir şey anlamadığı çok açıktır. Daha ilk günden itibaren bu subaylardan kurtulmaya çalışmıştır. Gürsel, İnönü ile ihtilalin ilk günlerinde bir ilişki kurmak istemiş ama bu girişime genç kurmaylar izin vermemişlerdir. Zaten bu dönemde Gürsel'in, İnönü ve CHP'ye karşı tutumu da netleşmiş değildir. Balkan'a göre: *"Bütün istediği 'Çankaya'yı garantilemekti. Komitede hangi grup üstün gelirse gelsin onların suyuna gideceğine şüphe yoktu!..."* (Balkan, 2003: 325).

Balkan'ın karşı devrim/ihtilal olarak değerlendirdiği 14'lerin tasfiyesinde Cemal Gürsel ile hareket eden diğer bir isim de Cemal Madanoğlu'dur. Orhan Kabibay, Madanoğlu'nu bu kadar genç subay içinde bir tane de general bulunsun diye ihtilal komitesine getirmiştir. Madanoğlu; mert, dürüst bir asker olmasına rağmen genç subayların reform projelerini kavrayabilecek bir kapasitede değildir. Yetenekleri kısıtlı olduğundan İnönü ve CHP dışında bir siyasi alternatif düşünememektedir. Bu nedenle komitede *"Bütün bunlara bizim aklımız ermez, bırakın İnönü istediği gibi yapsın"* dediğinde genç subaylardan büyük bir tepki görmüştür.

Balkan, ayrıca komitenin 3 Ağustos 1960 Tarihli 42 Sayılı Kanun uyarınca gerçekleştirdiği kapsamlı tasfiyeden de söz etmektedir. Ordunun bozulan hiyerarşik yapısını düzeltmek amacıyla, 25 yılı doldurmuş subaylar resen emekliye sevk edilmiştir. Aralarında 235 general ve amiralin de bulunduğu 4000'in üzerinde subayın ordu ile ilişkisi kesilmiştir. Böylece: *"Bu yeniden yapılanma sonucunda MBK, ordu içindeki konumunu güçlendirip, orduyu potansiyel muhaliflerinden arındırmıştır"* (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2005: 386). Aydemir Balkan'a göre bu olay ikinci bir ihtilal olarak kabul edilmelidir.

Bu tasfiyeyi gerçekleştiren önemli isimlerden biri Dünder Seyhan'dır. Seyhan bu çok riskli görevi büyük cesaret göstererek tamamlamıştır. Seyhan, ihtilal gerçekleştiğinde Washington Elçiliği'nde askeri ataşe olarak görev yaptığından MBK'da yer almadığı ve bütün bir komite içinde eşsiz vasıfları ile sıvrılmış parlak bir şahsiyettir. Komitenin özellikle radikal kanadını teşkil eden genç subaylarla yakın ilişki içindedir ve Orhan Kabibay ile de sarsılmaz bir dostluğu vardır. Bununla birlikte 14'lerin tasfiyesinde Gürsel, Madanoğlu ve Sami Küçük ile birlikte aktif rol almış bir isimdir. 1960 sonbaharında Roma Büyükelçiliği'ne askeri ataşe olarak tayin edilmiş ve sürgündeki 14'lerin toplantılarına "tabii bir üye" olarak katılmıştır. Balkan da onu bu süreçte tanımıştır. Bu tasfiye sonrası hem komitenin radikal kanadı hem de CHP yanlıları bütün birliklerin başına kendi güvendikleri subayları getirme gayreti içine girmişlerdir. Balkan'ın Esin ve Kabibay'dan öğrendiğine göre Kabibay'ın inisiyatifi ile bizzat komitenin içinde gizli bir emniyet ve istihbarat grubu kurulmuş ve başına da Suphi Karaman, Numan Esin ve İrfan Solmazer getirilmiş ve bu grup bütün kilit noktalara hâkim olarak ellerindeki istihbaratı kendi güvendikleri isimlerle paylaşmıştır (Balkan, 2003: 325-326).

Ancak bu durum tasfiyeden sonra komitenin mütecanis bir görünüm aldığı şeklinde de yorumlanmamalıdır. Nitekim Bern'de görüştikleri bir gün Dünder Seyhan, tasfiyenin tam anlamı ile gerçekleşmediğini, geride sadece yirmi general bırakmalarının bile hata olduğunu söylemiştir. Kuvvet komutanlığı, ordu komutanlığı, genelkurmay başkanlığı gibi makamların kendileri gibi yetenekli kurmay, yarbay ve albaylarla idare edilebileceğini ve Orhan Kabibay'ın da Genelkurmay Başkanı yapılması gerektiğini itiraf etmiştir. Dünder Seyhan bu konuda Birinci Dünya Savaşı öncesinde Enver Paşa'nın Osmanlı ordusu içindeki geniş tasfiye girişimini örnek vermiştir (Balkan, 2003: 356-358; Balkan, 2017: 120,121).

Bu tasfiye ordu içinde yeni tasfiyeler olabileceği yönünde güvensiz bir atmosfer oluşmasına yol açmıştır. Öte yandan MBK bir an önce seçime gitsin diyen politikacılar da şaşkına dönmüş ve *"bunlar gitmezler, hepsi kurmay"* diyen İnönü daha da endişelenmeye başlamıştır. 1960 Eylülüne gelindiğinde komitede temel reformları hazırlayabilmek için dört yıl daha iktidarda kalma noktasında bir çoğunluk mutabakatı oluşmuştur. Dolayısıyla MBK içinde güç; Kabibay, Türkeş, Erkanlı önderliğindeki radikal kanadın elindedir. Bununla birlikte ordudaki büyük tasfiyeden sonra emekliye sevk edilemeyen generaller radikal subaylara cephe almıştır. Genç birlik komutanları da radikal kanada bağlıdır. İki taraf da birbirinden korkmakta ve birbirlerini "paketlemek" için zaman kollamaktadır. Kabibay'a göre; Dünder Seyhan, mecliste açık açık *"Bu böyle sürüp gitmez. Bunları ya içeri alın ya da paketleyip dışarı gönderin"* demiştir (Balkan, 2017: 123-124). İnönü, bir an önce seçime gidilmesi için bastırıp kendisine yakın *Ulus* ve *Akis* gibi yayın organlarını bu yönde seferber edince; MBK, dört yıl iktidarda kalabilmek için ilk yol olarak referanduma başvurmak, ikinci olarak da komitenin bir siyasi partiye dönüştürülmesi kararını almıştır. 1960 Kasımında Yarbay Mustafa Kaplan'ın evinde toplanan komite, parti kurup seçime gitmek kararını

çoğunlukla kabul etmiştir. Kabibay’a göre arzuladıkları yol ve yöntem bu olmasa da siyaseten şanslarını denemek için de koşullar uygundur. Demokratlar siyaset sahnesinden silinmiştir. CHP ve İnönü mazinin yükü altında popüler bir tercih değildir (Balkan, 2003: 317; Balkan, 2017: 124).

Balkan’a göre, Türkeş de bu konuda Kabibay ile aynı görüştedir ve kurulacak bir partiye CHP’den pek çok ismin katılacağını düşünmektedir. Türkeş, bunun gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Çünkü hem Atatürkçüydük, hem de seçim şansımız daha fazlaydı... Siyasi ömrümüz de öyle! İnönü’ye güvenleri gerçekte azdı... Ama erkenden açılmaktan çekiniyorlardı” (Balkan, 2003: 369). Ne var ki bu durum İnönü ve CHP eşrafının siyasi ihtirasları için bir tehlikedir. CHP, 147 öğretim üyesinin üniversiteden tasfiyesini protesto etmek bahanesi ile gençleri MBK aleyhine nümayişlere teşvik etmiştir. Komite içinde azınlıkta kalanlar dışarıdan sivil ve askeri güçlerle ittifak kurma girişimlerine de başlayınca taraflar arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmış, Balkan’ın ifadesi ile “çok defa olduğu gibi en fazla endişe korku ve güvensizlik duyanlar ilk darbeyi” vurmuştur. Komite, tasfiyede subay sayısını 14 olarak belirlemiş olsa da bu sayının daha fazla olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

Cemal Gürsel ile onun MBK içinde ve dışındaki taraftarları, azınlığın çoğunluğu tasfiye etmesi gibi bir garabete düşmemek adına böyle bir karar vermişlerdir (Balkan, 2003: 317-318). Bununla birlikte komite içinde Türkeş, Kabibay’dan farklı olarak ilk harekete geçen taraf olmayı istemiştir. Kısa sürede Başbakanlık Müsteşarlığı mevkiine geçip Cemal Gürsel’in yanında boy gösteren Türkeş, genç subayların gözünde itibarlıdır ve hatta İnönü’ye karşı olanlar da Türkeş’in bu itibarının artmasında etkilidirler. Fakat Türkeş’in elinde karşı tarafa ilk darbeyi vuracak silahlı güç yoktur. Güç; Kabibay, Erkanlı ve Kaplan’ın elindedir ve Kabibay “kendi arkadaşlarımıza silah çekersek millet bizi affetmez” diyerek bir anlamda 14’lerin tasfiyesine giden süreci başlatmıştır (Balkan, 2003: 326; Balkan, 2017: 131-132). Kabibay; kan dökmeyi, hain ve fırsatçı olarak nitelenmeyi kabul etmemiş, Türkeş ise baskın basanıdır mantığı ile işleri gitmesi gereken son noktaya götürmek istemiştir. Asıl kazanan ise bu genç, gözü pek ve azimli subayları büyük bir siyasi maharetle bertaraf edebilmiş İnönü’dür. Balkan’ın Erkanlı ve Kabibay’dan duyduğuna göre İnönü, 14’lerin sürgüne gönderilmesini değil, kurşuna dizilmesini istemiştir (Balkan, 2003: 335, 366).

Balkan’a göre 27 Mayıs devriminin kötürüm edilmesinde ve hedeflerinden saptırılmasındaki milat 13 Kasım 1960 tasfiye operasyonudur. Bu tasfiye, CHP ve ona yakın aydın çevreler tarafından açıkça desteklenmiş; devrimin daha radikal ve reformcu kanadının bu yolla budanmasına kayda değer bir tepki gösterilmemiştir. Basın ve partiler bütün çığırtkanlıklarına rağmen kamuoyunu 14’lere yöneltilen ithamlar ve iftiraların doğruluğu hususunda ikna edememiştir (Balkan, 2003: 311, 411). Bu noktada Balkan’ın 27 Mayıs’ı İnönü ile 14’ler arasındaki siyasi bir mücadele olarak değerlendirdiği görülür.

İSTİKBAL KİMİN: TÜRKES Mİ, İNÖNÜ MÜ?

27 Mayıs sonrası iktidar mücadelesini İsmet İnönü ve 14’ler arasında bir “düello” olarak kabul eden Balkan, özelde ise bunun Türkeş ile İnönü arasında gerçekleştiğini düşünür. Nitekim Balkan, anılarında İnönü ile Türkeş’e ayrı başlıklar altında değinmiş ve *Tanıdığım Eşsiz İnsanlar* kitabında “27 Mayıs, MBK ve Bölünmeler” başlığı altında ise Alparslan Türkeş’i daha tafsilatlı anlatmıştır. Balkan, komite içinde Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı’nın da liderlik potansiyelinin farkında olmakla birlikte Türkeş’i ayrı bir yere koymaktadır. Kabibay ve Erkanlı, 27 Mayıs’ın başarılmasında oldukça tehlikeli ve kritik görevleri üstlense de hem 14’lerin tasfiye sürecinde hem de onların yurtdışından dönüş sürecinde inisiyatif almak noktasında gereken siyasi dirayeti gösterememişlerdir.

Balkan’a göre Türkeş, Kabibay ve Erkanlı gibi ihtilal hazırlığı içinde onlar kadar aktif bir şekilde çalışmamış ya da ihtilalin kaderini elinde tutacak bir pozisyonda bulunmamış olsa da, halk 27 Mayıs müdahalesini Türkeş’in sesinden duymuştur. Öyle ki hemen sonrasında Başbakanlık Müsteşarlığı’na giderek yerli ve yabancı basına ilk demeç veren kişi de yine Türkeş olmuştur. Bu durum, şüphesiz onun siyasi maharetini ortaya koymaktadır. Balkan, dış basındaki ilk haberlerin hareketin lideri olarak Türkeş’i işaret ettiğini söylemektedir. Türkeş iyi İngilizce bilmektedir, kendi fikir ve görüşlerini çok net ifade edebilmiş ve söylenen bu yeni şeyler iç ve dış bütün kamuoyunu etkilemiştir. Orhan Kabibay bile daha sonra Aydemir Balkan’a, ihtilal sonrası için en hazırlıklı kişinin Alparslan Türkeş olduğunu itiraf etmiştir. Yine Kabibay’a göre, İnönü hakkında en doğru değerlendirmeyi yapan kişi de odur (Balkan, 2017: 125-126). Orhan Erkanlı da yıllar sonra Aydemir Balkan’a Türkeş’in liderliği kabul edilse, belki de Türkiye’nin bugünkü durumunda olmayacağını açıkça söylemiştir (Balkan, 2003: 322).

Türkeş, kendi bildiği ve inandığı doğrultuda daima cesaretle ilerlemiş, benimsediği görüşlerde ise kararlılıkla sebat etmiştir. 27 Mayıs’tan sonra demokratlar siyaset sahnesinden silinip tek siyasi güç olarak CHP kaldığında, partiye ve İnönü’ye karşı farklı bir tavır sergileyen isim Türkeş olmuştur. Demokratlardan ümidini kesen ve İnönü’ye de güvenmeyen bir kesim için, Türkeş’in başını çektiği kanadın iyi bir alternatif olduğu açıktır. Türkeş’in askeri müdahale sonrasında sivrilmesi, hem komite içinde bir rekabete yol açmış hem de CHP yönetimi ve ona yakın medyayı alarma geçirmiştir. Nitekim Aydemir Balkan’ın Ankara’ya geldiğinde görmek için heyecan duyduğu kişi

de Türkeş'tir. Yüz hatları sert, tok sesli, zayıf ve sırım gibi genç bir kurmay albay olan; bu özellikleriyle çevresinde bir miktar çekinilen gizemli bir şahsiyet izlenimi uyandıran Türkeş, Balkan'a göre coşkun, insafsız ve gözü pek bir dava adamıdır. Hakkında başta CHP organları başta olmak üzere pek çok haber yapılmakta ve fısıltı gazetesi her gün bir dedikodu çıkarmaktadır. Irkçı ve kafatasçı bir kimliğe sahip olduğu, solcu ve komünist düşmanı olduğu ayrıca turancılıktan hapse atılıp işkence gördüğü yönünde hakkında pek çok söylenti dolaşmaktadır (Balkan, 2003: 375, 379; Balkan, 2017: 108).

Aydemir Balkan, Ankara'da Alparslan Türkeş ile gerçekleştirdiği görüşmelerden özellikle ikisine anılarında ayrıntılı yer vermiş, Türkeş'e dair alıntılarını çoğunlukla bu iki görüşmeden aktarmıştır. Türkeş, 30 Mayıs 1960 tarihinde Başbakanlık Müsteşarlığı'na atanmış ve bu görevi 26 Eylül 1960 tarihinde yerine Hilmi İncesulu atanana kadar sürdürmüştür (*Resmi Gazete*, 30 Mayıs 1960: 1449; *Resmi Gazete*, 26 Eylül 1960: 2189). Balkan, Türkeş ile ilk kez 27 Mayıs'tan yaklaşık bir buçuk ay sonra, gece geç vakitlerde Başbakanlık binasında bir araya gelmiştir. Görüşmelerin ilki Türkeş müsteşar iken, ikincisi ise müsteşarlıktan ayrıldıktan sonra gerçekleşmiştir.

Gece gerçekleşen ilk görüşmede Türkeş, dolgun ve tok ses tonu ile Balkan üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Hatta Balkan, Türkeş'i hep o geceki hali, tavrı ve söyledikleri ile hatırlayacaktır. Sürgünde arkadaşlıklarının gelişmesinin sebebi de bu olmalıdır. Balkan, hem Ankara'da hem daha sonra sürgünde, çok kez Türkeş ile baş başa kalmış, onu evine davet etmiş ve eşi ile tanıştırmıştır. Türkeş kendisinden 11 yaş büyük olmasına rağmen, Balkan'a arkadaşça ve akranı gibi davranmış, diğer radikal arkadaşlarından ayırmamıştır. Aydemir Balkan da elçilikteki resmi görevine rağmen, risk alarak Türkeş ve arkadaşlarına her zaman yardım etmiştir. Balkan, aralarında samimi bir ilişki geliştiğini şu sözleri ile ifade etmiştir: *“Türkeş'in ayrıca benim konuları incelemek, olayların analizini yapmak gayretlerini iyi değerlendirdiğini, bunlardan dolayı bana ayrı bir özen gösterdiğini sanıyorum”* (Balkan, 2003: 386).

Görüşmede “milletin sahipsiz” olduğunu belirten Türkeş; teğmenlik günlerinde Doğu ve Orta Anadolu'daki yoksulluk ve perişanlıktan söz etmiş, Cumhuriyet'in başarılı hamlelerinin Atatürk'ten sonra kesildiğini ve her şeyin yozlaşmaya başladığını ifade etmiştir. Bu yoksulluğun, yozlaşmanın ve acıların ortadan kaldırılması gerektiğini dile getirmiştir (Balkan, 2017: 114). Dolayısıyla Türkeş de kendisi gibi düşünmekte, dış ve iç politikada köklü reformlar yapabilmek için uzun bir devre iktidarda kalmak gerektiğini savunmaktadır. İhtilalin temposunun düşmeden devam ettirilmesi gerektiğini belirten Türkeş'e göre bazıları kanun ve meşruiyet kaygısı içine düşmüşlerdir. Bu noktada Türkeş şunu demektedir: *“Oysa biz kanunla mı geldik?... Her ihtilalin kendi kanunları vardır.”* İhtilal için fetva arayışında profesörlerden medet ummaya da gerek yoktur. İhtilali yapanların kanuni bir statü arama ihtiyacı olmamalıdır. Profesörler de hepsi bir partiye meyilli, yargılama ve meşruiyet diye tutturmuşlardır. Her şeyin olup bittiğini düşünenlerin aksine ise Türkeş'e göre ihtilalin sadece ilk safhası kansız olarak bitirilmiştir: *“ama kanlı olabilirdi, belki ileride kan dökülebilir, davamız başarımız için... Ben bu kanları apoletlerimin üstüne almaya hazırım...”* (Balkan, 2003: 387). Türkeş, Başbakanlık Müsteşarlığı gibi önemli bir mevkide, genç bir subay olarak vatandaşın çektiği ıstırapı dindirmek için çok azimli olduğunu Balkan'a beyan etmiştir.

İkinci görüşmede Türkeş, komite içindeki ayrılık ve gerilimlerin nedenini Balkan'a büyük bir açıklıkla izah etmiştir. Türkeş'e göre hedefte olan kendisidir. Cemal Gürsel; Devlet Başkanı, Genelkurmay Başkanı, MBK ve hükümetin başkanı olarak Atatürk'ün bile elde edemediği olağanüstü yetkilerle sevilip sayılan bir asker olsa da, genç subayların hızına uyacak enerjiden yoksundur. Gürsel'in aklı Çankaya'da olduğundan belirli bir amacı yoktur ve kim ne tarafa çekse oraya gitmektedir. Nitekim *Ulus* ve *Akis* radikaller hakkında atıp tutarken, İnönü ile anlaşmış olmasından gerek Gürsel hakkında ses çıkarmamaktadır. Kurulan sivil hükümet de inisiyatif alabilecek güçte değildir. Bu koşullarda Başbakanlık Müsteşarlığını üstlenen Türkeş, “sivil bir iktidar kurmaya söz verdik, müsteşar da sivil olsun” bahanesi ile sürecin kendi aleyhine kullanıldığını belirtmiş ve konuya dair şunları dile getirmiştir: *“Arkadaşlarla bir türlü anlaşamıyoruz. Sivil müsteşar istediler yaptık. Bir kısım hala 'İnönü'ye bırakalım istediğini yapsın' diyorlar. İcraatın mesuliyetinden korkuyorlar adeta... Kendimizi ölüme attık. Şimdi reformların getireceği sarsıntıdan korkulur mu?”* (Balkan, 2017: 129).

Türkeş'e göre komite içinde çoğunluk, bir dönem daha iktidarda kalarak ülkeyi düze çıkaracak bir iradenin gösterilmesinden yanadır. Öte yandan “İnönü kompleksine” sahip bazı isimler CHP'ye haber uçurarak partinin bir an önce iktidara gelmesi için çalışmaktadır. MBK'nın tarafsızlığına gölge düşürerek iktidarı CHP'ye hediye etmek isteyen bu isimlerle işbirliği yapmak imkânsızdır. Çoğunluğun kararına uyulması gerekir. Türkeş'e göre Orhan Kabibay, kendince tarafları birleştirme gibi beyhude bir çaba içindedir. Komitenin bir gün ortasından çatlayacağı aşikârdır. Balkan'a göre; Türkeş de Dündar Seyhan gibi “paketlenen” değil, “paketleyen” taraf olmak istemektedir. Bu nokta 14'lerin tasfiyesi süreci ve sonrasında Kabibay ile Türkeş arasında yaşanan liderlik tartışmasının da özüne işaret eder. Ona göre Kabibay ve Türkeş farklı liderlik tarzlarını temsil eder. Balkan'ın Türkeş sempatisi de belki buradan kaynaklanır. Türkeş, güce sahip olunca ayrıntıyla uğraşmadan bir an önce hedefe yürümek istemekte ve bu

atılmalılığı çevresindekileri daima korkutmaktadır. Ama bütün tarafların sevgi ve saygısını kazanan Kabibay, itidalin simgesi olarak hep uzlaşmacılığı tercih etmiştir. Nitekim Türkeş ve Solmaz gibi isimler de tasfiye edilmelerinin sebebinin Kabibay'ın bu tutumuna bağlarlar. Türkeş'e göre bu, Kabibay'ın hem zaafı hem de kuvvetidir. Ama Kabibay hem İnönü'nün hem ona yakın basının bu süreçte kendisine destek vereceğini düşünerek yanılmıştır (Balkan, 2003: 326; Balkan 2017: 124-125, 130).

27 Mayıs'ı, İnönü karşıtlığı üzerinden ele alan Balkan'ın fikirleri Türkeş ile paraleldir fakat kendisi bu karşıtlığı hamasi bir enstrüman olarak kullanmamış, tarihsel olarak da temellendirerek İnönü ile ilgili farklı yorumlara ulaşmıştır. Bunun ilk sebeplerinden biri onun büyüdüğü ve Türkiye ile dünyayı idrak ettiği dönemin “Milli Şef” dönemi olmasıdır. Belki de bir neslin İnönü karşıtlığı da bununla bağlantılıdır. DP'nin son döneminde aydınlar, gençler, profesörler İsmet Paşa'ya adeta iman eder durumdadır. Aynı kitle, İnönü'nün kendi iktidarında ne kadar merhametsiz ve katı olduğunu, dönemin zorbalıklarını, akraba yolsuzluklarını ve seçim hilelerini unutmuştur. Balkan, İnönü'nün demokrasiye geçerken çok acele ettiğini, savaş sarsıntılarını henüz atlatamayan toplumun böylesi bir rejimi kabullenebilecek eğitim ve refah seviyesine sahip olmadığını belirtmiştir. Alt yapısı olmadan demokratik bir rejimin tesis edilmesi mümkün değildir. Balkan'a göre demokrasi her millette zorla giydirilecek bir elbise olmadığı gibi, Türkiye kendine en uygun idare tarzını da bulmuş değildir. Şöyle demiştir: “*Demokrasi vakti zamanı dolmadıkça, ne zorla, ne de tatlılıkla bir topluma mal edilebiliyor... Bunu bir ülkeye uygulamak için, ne NATO'nun ne de Amerika'nın barbarlığı, ne de küçük İskandinav devletlerinin “platonik mesajları yetebiliyor.”*” (Balkan, 2003: 363).

Balkan'a göre; İnönü istese bile ülkeyi tek partili bir yönetimde tutabilecek kudrete ve karizmaya sahip değildir. Nitekim halk kendisinin 1938 yılında Fevzi Çakmak'ın desteği ile iktidara getirildiğini ve Atatürk'ün son yıllarında başbakanlıktan azledildiğini bilmektedir. Buna rağmen savaş yıllarında “Milli Şef” payesini kullanmaktan çekinmeyerek pullara ve banknotlara kendi resmini bastırmıştır: “Aslında bütün görünüme rağmen İsmet Paşa iktidarda iğreti” oturmaktadır. Ne var ki savaş tehlikesi ve koşulları “*dereyi geçerken at değiştirilmez*” düsturu ile İsmet Paşa'nın iktidarda kalmasına olanak sağlamıştır. Savaşın bitmesi İnönü'ye karşı itirazlar yükselmeye başlamış ve Balkan göre: “*İnönü bunları önleyecek ve kanallı edecek, hatta ara formüller ileri sürüp kabul ettirecek, manevi otoriteye sahip değildi*” (Balkan, 2003: 364).

Balkan, ordunun Türk tarihindeki modernleştirici işlevinin farkında olarak süreci bir asker-sivil aydınlar rekabeti olarak yorumlamayı tercih etmiştir. Ona göre, 12 yıl süren Mustafa Kemal-Enver Paşa rekabeti ve sonrasındaki İnönü-Bayar düşmanlığı ülkeyi buhranlara sürüklemiştir. MBK içinde 14'lerin tasfiyesinde yaşanan da böylesi bir rekabettir. 13 Kasım'dan sonraki bölünme, ordu ve komite içindeki hizipleşmeleri daha da artırmıştır. Komitede liderlik yeteneğine sahip sekiz on adamın olduğu düşünüldüğünde bu durum normaldir. Güçlü şahsiyetlerin çekişmesi, subayların davalarına olan bağlılıklarını ve dış baskılara karşı dirençlerini ziyadesi ile zayıflatmıştır (Balkan, 2003: 322-323). 1908'de Meşrutiyet'in ilanında, 1919-1922 dönemindeki bağımsızlık mücadelesinde asker-sivil bütün aydınlar yekvücut olarak padişaha ve mutlakiyete karşı koyabilmiştir. 1960 devriminde ise bu tarihsel blok aynı birlikteliği gösterememiştir. Balkan'a göre bunun sebebi, deneyimli bir kurmay olan İsmet İnönü'nün genç subayları bertaraf etmek için elinden geleni yapmasıdır.

Balkan, İsmet Paşa'nın devletin kuruluşu ve inkılapların kökleşmesindeki hizmetlerini yadsımaz. İnönü, üstün yetenekleri olan bir adam, usta bir siyasetçi olsa da günün koşullarında partizan bir dövüş içinde tarihi şahsiyet ve şöhretinden çok şey kaybetmiştir. Sonuç olarak İnönü artık ihtilalci subayların ideallerini dolayısıyla toplumun ve ülkenin gerçeklerini tanımaktan çok uzaktır. 27 Mayısçılar uzun vadeli projelerle Türklüğü cehalet ve yoksulluktan kurtararak, milletlerarası camiada hak ettiği yere getirmek arzusundadır. Bu durum DP iktidarının olduğu kadar İnönü döneminin de eleştirisi anlamına gelir. İhtilalci subaylar İnönü ve Menderes'in yapamadığını yapmak istemektedir. İnönü'nün başta Türkeş olmak üzere ihtilalcilere yönelik tepki göstermesinin temel nedeni budur. Siyasi hayatı boyunca pek çok ismi tasfiye etmiş İnönü'nün elinden kurtulabilmiş tek isim Türkeş'tir (Balkan, 2003: 366-367). İnönü; MBK'yı bölerek ve ordu içinde yeni gruplaşmaların oluşmasına zemin hazırlayarak 27 Mayıs'ı baltalamıştır.¹² Balkan'a göre, 1990'lar Türkiye'sinde rejimin “mafya cumhuriyetine” dönüşmesinde İnönü'nün bu partizan tutumu çok etkili olmuştur. Önce ordu, gençlik, aydınlar, üniversite sonra da sıradan vatandaş düşman kamplara bölünmüş, birlik ve beraberliğini kaybeden ülke bir iç savaşa sürüklenmiştir. Oysa İnönü 27 Mayısçıları desteklemiş olsa, Türkiye'nin kaderi farklı olabilirdi (Balkan, 2003: 368).

¹² Yakup Kadri, İnönü'nün taraftar kazanma veya rakip tasfiye etme hususunda siyasi ve askeri hayatı boyunca her taktiği büyük bir maharetle uyguladığını, 27 Mayıs sonrasında politik tecrübeden yoksun bir avuç subayı kendine bağlayamadığını belirtmiştir (Karaosmanoğlu: 1968, s. 266).

PARİS’TE “PLATONİK” BİR İHTİLALCI

Balkan, 25 Ekim 1960 tarihinde Paris’e gitmiştir. Zihninde Türkeş’in son yaptığı konuşmalarından birinde sarf ettiği “*Milletin cebine giren elleri kıracağız*” sözleri yankılanmaktadır. Artık Basın Ataşesi olarak yeni bir serüvenin başlangıcındadır. Büyükelçilikte Cumhuriyet bayramı hazırlıkları yapılmaktadır ve kendisine nasıl davranacağını kestirmeye çalışan büyükelçinin de önerisi ile Aydemir Balkan “Atatürk ve Atatürk’e Dönüş” temalı bir konuşma yapmıştır. Paris’e geldikten kısa bir süre sonra 13 Kasım 1960 tarihinde 14 komite üyesi tasfiye edilecektir. Bu anlamda Balkan, Paris günlerinde kendi ifadesi ile “platonik” bir ihtilalci olarak “14’ler efsanesi”nin yaratılmasına katkı sunmuştur. Balkan’ın Avrupa’daki mesaisi Ankara’dakine göre daha yoğundur: 27 Mayıs’ın Avrupa kamuoyunda layıkıyla tanıtılması için çalışmış, 14’lerin kendi aralarında düzenledikleri koordinasyon toplantılarına katılmış, onlar için çeşitli basın toplantıları tertip etmiş ve orduda inisiyatifi ele geçiren SKB Cuntası ile 14’ler arasında arabuluculuk yapmıştır. Bununla beraber 22 Şubat darbe girişiminden sonra İnönü’nün affedilmesini istediği isimler arasında Balkan’ın da olması faaliyetlerinin pek de platonik görülmediğine delalet eder.

14’ler hiç vakit kaybetmeden aralarında bir istihbarat sistemi kurmuşlardır. Madrid elçiliğindeki Numan Esin, bu sistemin koordinatörüdür ve arkadaşlarını yazdığı raporlarla gelişmelerden haberdar etmektedir. Orhan Kabibay Brüksel’de, Mustafa Kaplan Portekiz’de, İrfan Solmazer Hollanda’da, Orhan Erkanlı Meksika’da, Muzaffer Özdağ Japonya’da, Türkeş ise Hindistan’dadır. Önce Fas’a görevlendirilen Dünder Taşer birkaç ay sonra İsviçre Bern’e geçmiştir. Balkan’a göre Erkanlı, Türkeş ve Özdağ Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip ederek muntazaman mektuplaşmaktadırlar. Balkan ise Türkeş ve Erkanlı ile sürekli mektuplaşmakta, Kabibay ile sıkça görüşmektedir. Paris Avrupa’daki şehirlerin çoğuna yakın bir mesafede olduğundan Balkan’ın evi 14’lerin ve onlarla görüşmeye gelen subay ve politikacıların buluşma noktasıdır. Balkan resmi olarak elçilikte Basın Ataşesi’dir ama gerçekte 14’lerle işbirliği içinde çalıştığını herkes bilmektedir (Balkan, 2003: 341-342).

Yoğun görüşme trafiği sadece 14’ler arasında değil, 14’lerle Avrupa’ya gelip giden siyasi ve askeri aktörler arasında da gerçekleşmektedir. 14’lerin sürgüne gönderilmelerinin ordu ve siyasetin sorunlarını çözeceği düşünülmüş ama işler bu yönde gelişmemiş, 6 Haziran 1961’de “Tansel Olayı”yla orduda güç dengelerinin değiştiği anlaşılmış ve Gürsel önderliğindeki MBK iktidarını kaybetmiştir. 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra 14’lerle haksızlık yapıldığı yönünde güçlü bir kamuoyu gelişmiştir. Komite üyelerinin İnönü’nün tabii senatörlük teklifini kabul etmeleri, kurucu meclis, anayasa yapım sürecine geçilmesi bunun başlıca sebepleri arasındadır. Gelişmelerden memnun olmayan subaylar SKB adında yeni bir cunta kurmuşlardır. Balkan’a göre bu cuntaya Dünder Seyhan, Talat Aydemir ve Halim Menteş gibi isimler hâkimdir. Cunta, 14’ler efsanesinden yararlanarak orduda yeni bir güç odağı tesis etmeyi ve iktidar olabilmeyi hedeflemektedir. Bununla beraber iktidarı 14’lerle, özellikle de Türkeş’le paylaşma arzusunda değillerdir. Dünder Seyhan ile Halim Menteş, Avrupa’da 14’lerle sıkça görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde 14’lerin ancak şartlar uygun olduğunda Kabibay önderliğinde yurda dönebilecekleri hususunda diretmişlerdir. Sadece ordu içindeki isimler değil, Kasım Gülek ve Hüseyin Nail Kubalı gibi siyasetçiler de bu görüşme trafiğine dâhil olmuşlardır. Balkan bu görüşmelerin merkezinde yer alan ismin Orhan Kabibay olduğunu belirtir. Kabibay da bu görüşmeler sonrasında hemen Numan Esin’i arayarak bu hususta diğer arkadaşlarına bilgi vermektedir. Yapılan görüşmeler çoğu kez de Balkan’ın evinde gerçekleşmektedir. Kendi ifadesi ile “*Türkiye’deki politik havanın değişimi bu gibi ziyaretçilerin sık gelmeleri ile*” ölçülebilmektedir (Balkan, 2017: 140). Özetle siyasi atmosfer sürgündekilerin lehine dönmüş gibidir, orduda radikal kanat tekrar güçlenmiş ve üstelik 14’ler hem ordu hem de siyasetteki yeni arayışlarda önemli bir ittifak unsuru haline gelmişlerdir.

Ordu içerisinde MBK-SKB mücadelesi, Cemal Gürsel liderliğinde MBK’nın Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel’i emekli etmek istemesi ile ortaya çıkmıştır. 6 Haziran 1961 tarihinde SKB, Çankaya üzerinde jetler uçurarak komiteye bir ultimatom vermiş ve bu ultimatom daha sonra 28 Haziran 1961’de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay imzası ile bir genelge şeklinde orduya tebliğ edilmiştir (Aydın ve Taşkın, 2018: 86). Artık güç -perde arkasında olsa da- SKB’dedir. Kabibay da tam bu olaylar sonrasında 14’ler adına ortamı yoklamak üzere Aydemir Balkan’ı Ankara’ya göndermiştir. Kabibay, MBK içindeki eski radikal yol arkadaşlarının nasıl davranacağını merak etmektedir. Görev oldukça risklidir, Kabibay, Ankara’da Aydemir Balkan’ın güvende olabilmesi için ayrıca Albay Süreyya Yüksel’i görevlendirmiştir. Balkan, Ankara’ya gitmeden önce Kabibay Balkan’ın yanında Sami Küçük ve Suphi Karaman’ı aramış “destek aranızdadır” demiştir. Bir anlamda Aydemir, 14’lerin SKB karşısında MBK’nın tavrını öğrenebilmek için bu ziyareti gerçekleştirmiştir. Balkan, Ankara’da Sami Küçük ve Suphi Karaman ile görüşmüştür. Kabibay tarafından gönderildiği herkes tarafından bilinmesine rağmen oldukça iyi karşılanmıştır ki bu durum, Balkan için bile şaşırtıcıdır. Neticede konuştuğu ve görüştüğü insanlar kısa bir süre önce Kabibay ve arkadaşlarını sürgüne göndermişlerdir. Artık güç dengeleri değişmiştir ve MBK’nın memleket adına yaptığı işlerin menfi mi müspet mi olduğunu artık SKB tayin edecektir. Ankara’da görüştüğü komite üyeleri artık tabi senatördürler ama bir sene önceki heyecan ve enerjilerini kaybetmişlerdir. Kabibay’ın eski

yol arkadaşları yeni anayasa üzerinde çalışırken sivil bir iktidar istemektedirler. Fakat CHP'nin tek başına bu iktidara sahip olmasına karşı olduklarından alternatif bir sivil güç talep etmektedirler. Bu nedenle 14'lerin hak ettikleri bir şekilde yurda dönüp aralarına katılmalarını sağlayacak bir formül arayışındadırlar (Balkan, 2017: 143-145).

14'ler bu gelişmeleri n tümünü 1961 baharında Brüksel'de, 1961 sonbaharında Paris'te kendi aralarında düzenledikleri koordinasyon toplantılarında ele almışlardır. 14'ler açısından ana gündemi; yurda dönüş, liderlik sorunu ve SKB ile kurulacak ittifak oluşturmıştır. Balkan, Paris'e geri döndükten sonra asıl sorunun yine Türkiye olduğunu anlamıştır. Sivil yönetim, askeri yönetim, SKB, hepsi Türkiye'ye karşıdır. Onun kuvvetli kişiliğine ve üstün politik sezgilerine tahammül edememektedirler. Adı "Türkeşçi"ye çıkarılan (Balkan, 2003: 371; Balkan, 2017: 140) Aydemir Balkan, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kadroların yeniden bir araya gelebilmesi adına Türkiye'ye 14'lerin liderliğini Kabibay'a bırakmasını tavsiye eden bir mektup yazmıştır. Türkiye cevapten şunu yazmıştır: "*Kabibay sana bu satırları yazdırıyor ama dere geçerken at değiştirilemez. Halkoyunda, subaylar içinde 14'leri ben temsil ediyorum*". Türkiye bir an önce kaldığı yerden devam edebilmek adına Ankara'ya dönmek taraftarıdır. Eğer bu olmazsa da halk içinde teşkilatlanarak normal yollardan iktidarı almayı istemektedir. Türkiye, halk ve kamuoyu artık ordu içindeki hizipleşmelere ve darbe girişimlerine sıcak bakmadığından Dündar Seyhan ve Talat Aydemir hareketine de katılmanın anlamlı olmadığını düşünmektedir. Türkiye'ye göre kendi içinde bölünen ve tökezleyen komite devrimci gücünü kaybetmiştir (Balkan, 2017: 154-156). Erkanlı da Türkiye gibi hemen Türkiye'ye dönüşmesini savunmaktadır ama Kabibay'a olan bağlılığı bunu dile getirmesine engel olmaktadır. Kabibay her zamanki itidali ile SKB'nin güçlü olduğu bir konjonktürde ülkeye gitmenin riskli olduğunu ileri sürmüştür. Balkan'a göre ihtilalin iki dinamosu Kabibay ile Erkanlı hayatlarını tehlikeye atarak büyük işler başarmışlardır. Bununla birlikte 14'lerin tasfiye sürecinde ve yurda dönüş konusunda siyaseten daha cesur kararlar alabilen ise Türkiye olmuştur.

Kabibay, Paris'te 1961 sonbaharında 14'lerin yaptıkları toplantıdan sonra Aydemir Balkan'dan yeni bir basın toplantısı düzenlemesini talep eder. Kabibay böyle bir basın toplantısı ile fikir ve niyetlerini açıklayarak bir bakıma 14'lerin gücünü göstermek amacındadır. Türkiye'ye göre ise Aydemir Balkan'ın başını yakacak böyle bir gösteriye gerek yoktur. Neticede Balkan'ın da önerisi ile toplantının büyükelçilikte az sayıda gazeteci ile yapılması kararlaştırılır. Toplantı öngörülenden daha kalabalık olur ve davet edilenlerin dışında da pek çok gazeteci ve televizyoncu gelir. Katılanlar 14'lerden altı kişidir: Türkiye, Kabibay, Erkanlı, Kaplan, Esin ve Solmazer. Toplantıda söylenenler aslında daha önceden de bilinen şeylerdir: Türk ordusunun toplumdaki ve tarihteki yeri, reformculuğu ve ilericiliği, ordunun sosyal rolü, sosyal devlet kurma misyonu, dış politikada ise eski ittifaklara sadakat gösterecek ama eşitliğe ve millî haysiyete de gölge düşürmeyecek bir yaklaşımın benimsenmesi vb. Bütün bunların şimdi sürgünde ve büyükelçilikte söylenmesi oldukça manidardır. Cemal Madanoğlu hemen karşı bir basın toplantısı yaparak: "*Ben biliyorum... Bütün bunları Paris'teki basın müşavirimiz yazdırıyor*" demiştir (Balkan, 2003: 344-345). Toplantıya katılan altı kişi hakkında tahkikat açılmıştır (Milliyet Gazetesi, 1 Kasım 1961: 1, 5). Akis dergisine göre "*altıların abuk sabuk konuşmasına imkân sağlayarak başından büyük işlere burnunu sokan*" Aydemir Balkan da ifadesi alınmak üzere merkeze çağırılmıştır (Akis Dergisi, 13 Kasım 1961: 12). Anılarında soruşturma için Ankara'ya gidip gitmediği hususunda bir şey söylemez ama Dündar Taşer'in Rabat'tan Suphi Karaman'a yazdığı mektupta: "*Şimdi de zavallı Aydemir Balkan'a yükleniyorlar*" (Utku, 2006: 64) ifadesi koşulların Balkan adına zorlaştığını göstermektedir.

Aydemir Balkan da bu basın toplantısını tertip ettikten sonra elçilikteki görevinde daha fazla kalamayacağını farkındadır. Avrupa başkentlerindeki elçiliklerde gezerek resmi görev tanımını aşan bir şekilde 14'lerle ilişki kurmuştur. Öyle ki SKB adına 14'lerle görüşmeye gelen genç bir generale diğer şeyler arasında şu da söylenmiştir: "*Aydemir Balkan yerinde kalacaktır.*" Toplantıdan sonra görevini sürdürebilmesinin nedeni budur. Toplantıdan bir ay sonra Paris'e gelen Selim Sarper de ona "*Ankara'da çok göze batıyorsun. Geçici bir dönem için Washington'a git*" demiştir (Balkan, 2017: 153). Balkan'ın akıbetini belirleyen husus; 14'lerin kendi aralarında anlaşmaya varamamaları ve bir darbe hazırlığı içindeki SKB ile ittifak kuramamaları olmuştur. Türkiye, Kabibay, ordu ve SKB arasında gidip gelen darbe, Talat Aydemir-Dündar Seyhan inisiyatifinde 22 Şubat 1962 tarihinde gerçekleşmiştir. Balkan'ın Kabibay'dan aktardığına göre, Aydemir-Seyhan ikilisinin elinde 27 Mayıs gecesindekinden on kat fazla güç bulunmaktadır. Buna rağmen ordu içinde kan dökülmemesi adına gerekli inisiyatifi alamamışlar ve neticede kazanan gösterdiği dirayetle İnönü olmuştur. İnönü en makul ve kestirme yolu tercih ederek 22 Şubatçıları affetmiştir. Kabibay bu affa Balkan'ın da dâhil olduğunu söylemiştir. Aydemir Balkan bir yıl sonra da 33 yaşında malulen emekli edilmiştir (Balkan, 2017: 159, 161).

22 Şubat'tan sonra Cevdet Sunay, Dündar Seyhan'a "*Neden anayasayı çiğnediniz?*" diye sormuş, Seyhan cevapten şöyle demiştir: "*Aman paşam günlerdir herkes Anayasa'nın üzerinden geçiyordu. Biz de azıcık kenarından bassak ne olur?*". Balkan'a göre de Anayasa'nın üzerinde gezinilmektedir (Balkan, 2003: 359). İnönü'nün 22 Şubatçıların

yargılanmamalarını istemesinin de sebebi budur. Balkan, komitenin 14 ismi belirlemesindeki keyfiliğe vurgu yaparken -14 ismin tasfiye edilmelerinin de geçici anayasa aykırı olduğunu beyan etmese de- tasfiyeyi gerçekleştiren siyasi ve askeri aktörlerin “demokrat”, sürgüne gidenlerin ise “faşist/otoriter” olarak anılmalarındaki çelişkiye dikkat çekmiştir.

SONUÇ

Aydemir Balkan anılarında, 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardındaki radikal subay kadrosunun ideolojik parametrelerini ve dönemin siyasi krizlerini anlamak açısından önemli veriler sunmuştur. Balkan, Yassıada yargılamaları ve infazlar hususunda DP'lilere haksızlık yapıldığını belirterek dönemin yargı pratiğini eleştirmiştir. Ayrıca 27 Mayıs'ı yapan ve destekleyenlerin, toplumsal rıza üretme sürecindeki yetersizliğine de dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Balkan, genç subayların entelektüel kapasitelerini ve toplumsal meselelere dair bilgilerini ve duyarlılıklarını vurgulayarak onların meşruiyet zeminini rasyonalize etmeye çalışmıştır. Kendisi de bu genç subaylar gibi ülkenin otoriter bir yönetimle kısa sürede kalkınabileceğine inanmaktadır. Subayların benimsediği kalkınma tezi; sol doktrinlerle de eklemlenebilen, bağımsızlıkçı ve milliyetçi bir otoriter modernleşme modeline tekabül etmektedir. Bu yaklaşıma göre müdahalenin birincil gayesi demokrasi değil, yapısal az gelişmişliğin ortadan kaldırılmasıdır. Bunun başarılması durumunda Türkiye'ye has bir demokratik düzenin unsurları da kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Balkan, bu devrimci iradenin başarısını 1908 ve 1923 tarihsel sürekliliğinde bir asker-sivil aydın ittifakının kurulabilmesine bağlamaktadır. Ancak 27 Mayıs sonrasında ordu içi klik çatışmaları, sivil bürokrasiyle yaşanan uyuşmazlıklar ve İsmet İnönü'nün siyasi hamleleri bu konsolidasyonu engellemiştir. Nitekim süreç içerisinde '14'ler tasfiye edilmiş ve rejim normatif bir yapıya bürünmüştür. Tasfiye sonrasındaki süreçte 14'ler tarih yazımında genellikle “radikal/devrimci” subaylar olarak anılmıştır. Fakat söz konusu radikal kanat, kalkınma tezlerini hayata geçirebilmek adına kendi otoriter yapılarına tezat oluşturacak şekilde, daha demokratik adımlar atmaktan da geri durmamışlardır. Bu esneklik, radikal subayların aslında halk hareketleriyle bağ kurmaya ve toplumsal bir tabana dayanmaya ne denli açık olduklarının somut bir göstergesidir. Bu noktada Balkan'ın anıları, 27 Mayıs'ın nesnel bir tarihsel analizinin yapılabilmesi için dönemin tasfiye edilen radikal aktörlerinin iade-i itibarını sağlamaya yönelik kuramsal bir katkı olarak okunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akis. (1961, 13 Kasım). Yurtta Olup Bitenler. (385), 12.
- Altuğ, K. (2006). *Bir numaralı tanık*. Doğan Kitap.
- Aydemir, T. (1968). *Talat Aydemir'in hatıraları*. Akşam Kitap Kulübü.
- Aydın, S., & Taşkın, Y. (2018). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İletişim Yayınları.
- Balkan, A. (2003). *Akşam nöbeti*. Boyut Kitapları.
- Balkan, A. (2006). *Mavi yıllar*. Boyut Kitapları.
- Balkan, A. (2009). *Kavak yelleri*. Boyut Kitapları.
- Balkan, A. (2017). *Tanıdığım eşsiz insanlar*. Tarihçi Kitabevi.
- BCA [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1960, 16 Eylül). *Kararlar Daire Başkanlığı (KDB), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Kodu: 156-17-9*.
- BCA [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1960, 19 Eylül). *Kararlar Daire Başkanlığı (KDB), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Kodu: 156-18-8*.
- BCA [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1960, 21 Eylül). *Kararlar Daire Başkanlığı (KDB), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Kodu: 156-18-10*.
- BCA [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1960, 23 Eylül). *Kararlar Daire Başkanlığı (KDB), Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Kodu: 156-19-11*.
- BCA [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1957, 10 Eylül). *Fon Kodu: 53, Yer Kodu: 88000 - 320710 - 216*.
- BCA [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi]. (1960, 12 Eylül). *Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Kodu: 156-16-15*.
- Demir, Ş. (2022). 27 Mayıs 1960 darbesinin gölgesinde Milli Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği arasındaki güç ve iktidar kavgası. *XVIII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 1-5 Eylül 2018 Kongreye Sunulan Bildiriler: Cilt VI* içinde (s. 749-769). Türk Tarih Kurumu.
- Dikerdem, M. (1989). *Hariciye çarkı*. Cem Yayınevi.

- Ekinci, T. Z. (2013). *Lice'den Paris'e anılarım*. İletişim Yayınları.
- Esin, N. (2005). *Devrim ve demokrasi bir 27 mayısçının anıları*. Doğan Kitap.
- Goloğlu, M. (2014). *Milli mücadele tarihi-III 1920 üçüncü meşrutiyet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güneş, G. (2021). *Subay hatıralarında 27 Mayıs ve sonrası*. Artikel Yayıncılık.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1968). *Politikada 45 yıl*. Bilgi Yayınevi.
- MBK [Milli Birlik Komitesi]. (1960, 9 Kasım). *Tutanaklar: 34. Birleşim*.
- Milliyet. (1960, 8 Ekim). Özdağ dün basına ait fikirlerini açıkladı. s. 1, 5.
- Milliyet. (1961, 1 Kasım). Paris'te konuşan 14'ler hakkında tahkikat açıldı. s. 1, 5.
- Onaran, B. (2022). İhtilalci ve tarih: Talât Aydemir'in hatıratında zaman ve siyaset. *Toplumsal Tarih Akademi*, 1, 63-84.
- Sanlı, F. S., & Şanlı, A. (2022). Kurtuluş Kayalı ile mülakat düzen arayışları ve Türk siyasal hayatı üzerine. F. Sanlı & A. Şanlı (Der.), *Türkiye'de düzen arayışları içinde* (s. 5-35). Aktif Düşünce Yayıncılık.
- Şahin, H. (2022). *Türkiye'de asker, toplum ve siyaset*. Beyoğlu Kitabevi.
- T.C. Resmî Gazete. (1960, 16 Eylül). *Sayı: 10605*.
- T.C. Resmî Gazete. (1960, 26 Eylül). *Sayı: 10613*.
- T.C. Resmî Gazete. (1960, 30 Mayıs). *Sayı: 10515*.
- TBMM [Türkiye Büyük Millet Meclisi]. (1958, 24 Kasım). *Zabıt ceridesi: Devre: X, Cilt: 5, 6. Birleşim*.
- Toprak, B. (Der.). (2002). *Cumhuriyet ansiklopedisi 1923-2000: Cilt 2 (1941-1960)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Topuz, H. (2000). *Eski dostlar*. Remzi Kitabevi.
- Türkeş, A. (1977). *27 Mayıs 13 Kasım 21 Mayıs ve gerçekler*. Dokuzışık Yayınevi.
- Utku, C. (2006). *14'lerden Suphi Karaman'a ihtilal mektupları*. Kaynak Yayınları.
- Weiker, W. F. (1967). *Amerikalı Fransız Rus gözüyle 1960 Türk ihtilali* (M. Ergin, Çev.). Cem Yayınevi.